

UDK 811.163.6'27

Andrej E. Skubic

Ljubljana

ODNOS DO SLOVENSКИH DRUŽBENIH GOVORIC PRI RAZLIČNIH DRUŽBENIH SKUPINAH¹

V članku so predstavljeni rezultati ankete med 238 govorce slovenščine. V anketi so bili zbrani odzivi na vzorce štirih različnih sociolektov, v analizi pa smo proučili distribucijo teh odzivov po spolih, starostih in družbenih skupinah anketirancev. Izkazale so se specifične povezave posameznih skupin s posameznimi sociolekti, pa tudi specifični načini vrednotenja jezika in govorcev posameznih sociolektov, kot so značilni za anketirance različnih družbenih pripadnosti.

This paper presents the results of a survey of 238 speakers of Slovenian. The survey gathered responses to samples of four different sociolects; the analysis of the results contains a close study of the distribution of these responses according to respondents' sex, age and social group. The analysis highlights specific links between certain groups and sociolects, the methods used by respondents when evaluating the language and speakers of individual sociolects, and the ways in which those methods are characteristic of membership of a specific social group.

Ključne besede: sociolingvistika slovenščine, sociolekti, sleng, vulgarno v jeziku

Key words: sociolinguistics of Slovenian, sociolects, slang, vulgarity in language Survey

1. Izvedba ankete

Opravljen je bila anketna raziskava reakcij različnih skupin govorcev na štiri vzorce družbenih govoric (sociolektov), vzeti iz sodobnih slovenskih literarnih besedil. Zajete družbene govorice so ekscesni sociolekt, nadkultivirani, ruralni in urbani obrobni sociolekt (oziroma v bolj znani terminologiji teorije zvrstnosti: sleng, sproščena govorica izobraženstva, narečje in nizki pogovorni jezik). Anketiranih je bilo 238 oseb, ki so bile pri analizi razdeljene:

1. v dve starostni skupini, katerih meja je bila 25 let (z izbiro te starosti, ki približno zajame konec študentskih let, smo hoteli približno ločiti »moratorijsko skupino« od tistih, ki so že ustaljen del družbene ustanove ekonomije);
2. v dve spolski skupini;
3. v tri izobrazbene skupine: nizko (osnovna ali poklicna srednja izobrazba), srednjo (srednja ali višja izobrazba) in visoko (univerzitetna izobrazba).

Delitev na izobrazbene skupine kot približek socialne delitve seveda ni optimalna; za natančnejšo opredelitev bi bilo treba individualno ugotavljati predvsem družbeni status, kot ga opredeljuje Max Weber, ali še natančneje *habitus*, kot ga opredeljuje Pierre Bourdieu. Kljub temu pa smo se za potrebe te analize odločili le za en dejavnik sicer tridimenzionalne družbene stratifikacije (te dimenzije bi bile materialni, kulturni

¹ Raziskava je bila opravljena v okviru doktorskega študija pod mentorstvom prof. dr. Ade Vidovič-Muha na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

in socialni kapital, gl. Bourdieu, 1986: 241–261); institucionalna izobrazba je namreč ne le dejavnik, ki je objektivno najpreprosteje zajemljiv, temveč tudi velja v odnosu do jezika za najpomembnejšega. Prav v procesu izobraževanja se namreč govorec seznanja z zahtevnejšimi oblikami diskurzov in s kulturnim jezikom nasploh, glede na svoje dožemanje lastnega odnosa do teh diskurzov pa razvija lastni jezikovni praktični čut (prim. Bourdieu, 2002).

Spodnja tabela prikazuje natančno razdelitev anketirancev po teh parametrih.

	Moški		Ženske		Vsota
	Mladi	Stari	Mladi	Stari	
Nizka	27	12	11	7	57
Srednja	3	17	41	25	86
Visoka	9	10	66	10	95
Vsota	39	39	118	42	238

Ker so bile skupine številčno neizenačene, je bilo treba pri statistični obdelavi rezultate ponderirati. To smo naredili tako, da smo npr. pri primerjavi odgovorov starostnih skupin znotraj posamezne starostne skupine (1) najprej za oba spola izračunali povprečje odgovorov vseh treh družbenih skupin in (2) potem izračunali še povprečje odgovorov med obema spoloma; tako smo preprečili, da bi npr. v nižji starostni skupini večje število visoko izobraženih žensk izkrivilo rezultat analize za mlajše govorce zaradi vpliva dejavnika visoke izobrazbe ali spola.

Vprašanja, na katera so morali anketiranci odgovoriti, lahko razdelimo v dve skupini: vprašanja po všečnosti vzorčnega sociolekta, iz katerih smo računali indekse, ter vprašanja po stereotipih o govornikih vzorčnega sociolekta, pri katerih smo upoštevali odstotke anketirancev v dani skupini, ki so se odločili za posamezni opisni odgovor. Vprašanje iz prve skupine so bila štiri:

1. Se lahko z osebo, ki uporablja tak jezik, identificirate oz. se ji počutite blizu?
 - a. da, taka oseba mi je domača
 - b. ne, vendar jo lahko razumem
 - c. ne, njem način razmišljanja mi je tuj
2. Vam je simpatična?
 - a. da
 - b. nekaj srednjega
 - c. ne
3. Bi vas tak roman načeloma zanimal?
 - a. da
 - b. mogoče
 - c. ne
4. Kaj si mislite o rabi takega načina izražanja v javnosti, npr. v televizijskih pogovornih oddajah, v javnem nastopanju, ob pogovoru z neznanci?

- a. neprimerno je, bilo bi mi neprijetno poslušati
- b. za take priložnosti je to neprimerno spakovanje
- c. niti opazil ne bi, zdelo bi se mi čisto normalno
- d. zdelo bi se mi zanimivo
- e. zdelo bi se mi simpatično, sproščeno

Odgovore smo ovrednotili na naslednji način:

1. Pri vsakem odgovoru v opazovani skupini smo prešteli pozitivne, nevtralne in negativne odgovore ter jih izrazili v odstotkih.
2. Nato smo odstotek negativnih odgovorov odšteli od odstotka pozitivnih. Na ta način smo dobili **indeks** opazovanega sociolekta pri opazovani skupini po danem parametru. Tako je na primer indeks -21 pri drugem vprašanju pomenil, da je bilo v dani skupini 21 % več anketirancev, ki so označili, da jim govorec danega sociolekta ni simpatičen, kot tistih, ki so označili, da jim je. Pri četrtem vprašanju, kjer je mogočih odgovorov pet, sta bila oba skrajna odgovora izračunana kot pri drugih vprašanjih, zmerno pozitivni in zmerno negativni odgovor pa sta bila pomnožena z 0,5, tako da sta v indeks prispevala z ustrežno manjšo težo. Hipotetični najvišji indeks torej znaša $+/-100$ (100 % pozitivnih ali negativnih odgovorov), medtem ko indeksi blizu ničle pomenijo, da imajo anketiranci opazovani skupini razmeroma nevtralen odnos do opazovanega sociolekta (bodisi je njihovo vrednotenje povečini »nekaj srednjega« bodisi je približno enako število anketirancev izrazilo pozitivno in negativno oceno).
3. Odgovore smo obravnavali kot (1) indeks bližine, (2) indeks simpatije, (3) indeks zanimanja in (4) indeks primernosti za javno rabo; njihovo povprečje smo imenovali indeks všečnosti. Posebno pozorno smo opazovali indeks bližine in povprečni indeks všečnosti, razhajanja med drugimi indeksi pa le, kadar kažejo na specifično ali nepričakovano razmerje.

Druga skupina vprašanj je skušala ugotoviti, kakšne predstave imajo anketiranci o osebi, ki bi uporabljala tak jezik. Vrsta pozitivnih in negativnih odgovorov se je nanašala na lastnosti, ki govorca delajo anketirancu simpatičnega oziroma nesimpatičnega. Oseba je lahko:

a) puščobna	a) zabavna, duhovita
b) osladna	b) kultivirana
c) vulgarna	c) robata, neposredna, sproščena
d) izumetničena	d) iskrena, odkrita
e) neumna	e) inteligentna, domiselna
f) omejena v svojih pogledih na svet	f) dobro razume, kako svet deluje
g) domišljava	g) razumevajoča do soljudi

Odgovore na ta vprašanja smo preprosto prešteli ter izrazili v odstotkih vseh anketirancev (z ustreznim ponderiranjem rezultatov). Za prepričljive odgovore smo imeli tiste, ki jih je izbrala najmanj petina vseh anketirancev.

2. Primerjava starostnih skupin

Povsem v skladu s pričakovanji so mlajši anketiranci ugodneje ocenjevali **ekscesni** sociolekt (npr. indeks bližine +21 pri +6 pri starejših),² in sicer po vseh parametrih. Zanimivo pa je, da so kljub visokemu indeksu bližine primernost takega jezika za javno rabo ocenili dokaj nizko (-35), čeprav vzorec ni vseboval posebno vulgarnih prvin; očitno je sekundarna socializacija pri anketirancih že opravila svojo vlogo v izgradnji odnosa do kulturnega jezika.

Nasprotno pa je bil **ruralni obrobni** sociolekt nekoliko bliže starejšim govorcem (bližina -5 pri mladih in +5 pri starejših, skupni indeks -7 pri mlajših in +4 pri starejših). Razlika je še posebno zanimiva pri oceni primernosti za javno rabo: medtem ko ga imajo starejši za razmeroma primerne (+7), na primer primernejšega od nadkultiviranega (-13), so ga mlajši govorci ovrednotili hudo nizko (-22), celo nižje od nadkultiviranega (-17). Zdi se, da podatek kaže na nekakšno generacijsko prevrednotenje narečja. Ta verjetno ni kakšen poseben simptom današnjega časa, saj se o degradaciji narečij navsezadnje govori že vsaj od začetkov dialektologije; verjetneje gre preprosto za zaznavo ruralnega govora kot neperspektivnega pri mlajših govorcih na začetku poklicne kariere in za določen nostalgичen odnos pri starejših. To se kaže tudi v tem, da so starejši bistveno večkrat označili ta jezik kot govorico *razumevajočih* ljudi (28 % proti 12 % pri mladih), čeprav hkrati tudi *omejenih* (37 % proti 28 % pri mlajših).

Glede na stereotipno predstavo o »uporniškem« odnosu mlajših do jezika je pravzaprav povsem v skladu s pričakovanji, da je bila daleč največja razlika med starostnima skupinama v odnosu do vulgarnega **urbanega obrobnega** sociolekta. Te razlike so bile celo najbolj izrazite od vseh drugih primerjav v anketi. Indeks bližine je bil 21 pri mladih, -0 pri starejših; indeks simpatije -7 pri mlajših in -45 pri starejših, indeks zanimanja +4 (edini pozitivni med vsemi sociolekti!) pri mlajših in -28 pri starejših. Starejši so takega govorca v 61 % označili kot *vulgarnega* (mladi 37 %); 38 % mlajših je takega govorca raje označilo kot *iskrenega, odkritega* (25 % starejših).

3. Primerjava spolov

Pri specifično ekscesnih in nadkultiviranih pojavih odgovori po spolu niso bili posebno diferencirani; zanimivejše pa so razlike pri obeh obrobni sociolektih.

Pri **ruralnem obrobnem** sociolektu (narečju) so ženske izrazile manjši indeks bližine kot moški (moški +8, ženske -5), hkrati pa izrazile rahlo višji indeks simpatije (+28 pri ženskah in +21 pri moških). Zdi se, da se ta podatek, čeprav je razlika

² Da indeks ni še višji, je prav tako razumljivo, če pomislimo, da so ekscesni sociolekti, kot vse osnovne skupine sociolektov sploh, diferencirani: identifikacija s *konkretnim* ekscesnim sociolektom je stvar tudi drugih lastnosti anketiranca, npr. stopnje izobrazbe, predvsem pa pripadnosti čisto konkretni družbeni mreži. V tej anketi smo dejansko skušali izmeriti odzive na *splošne lastnosti* posamezne skupine sociolektov pri zelo razpršeni skupini anketirancev, ne odzive konkretne družbene mreže na lastnosti konkretnega sociolekta, kar je značilno za siceršnje sociolingvistične raziskave. Za predvidene splošne lastnosti posameznih skupin sociolektov gl. Skubic, 2004.

minimalna, ujema z ugotovitvami o spolski diferenciaciji izreke, ki so jo ugotovile sociolingvistične raziskave v Ameriki in Veliki Britaniji (npr. Labov, 1978, Trudgill, 1975), katerih interpretacije so šle v dve smeri. Prvotna interpretacija Labova in Trudgilla je bila, da so ženske v zahodni družbi bolj statusno ogrožene, saj imajo v družbi manj moči in težje pridejo do nje, zato naj bi bila raba bolj kultiviranega jezika nekakšen obrambni mehanizem, nadomestno signaliziranje statusa; po drugi interpretaciji, ki so zagovarjata James in Lesley Milroy (gl. Wodak, 1997: 136), pa to kaže, da družbene mreže precej bolj togo nadzorujejo lojalnost lokalnim vrednotam pri moških, od katerih se zato bolj pričakuje, da bodo ohranjali obrobni sociolekt, ženske pa imajo večjo jezikovno svobodo, zato lahko uporabljajo tudi kultivirane različice (ki so za moške »premekužne«). Sicer neizrazito izkazani trend v naši anketi je zanimiv glede na to, da je naš pristop meril razmeroma *abstrakten* odnos do načina govorjenja na splošno in ni bil osredotočen na konkretni način govorjenja v dani govorni mreži.

Pri vulgarnem **urbanem obrobem** sociolektu so moški po pričakovanjih izkazali večjo stopnjo bližine (+17 proti +9 pri ženskah) in večjo toleranco pri vprašanju simpatije (-21 proti -29; mnenje o (ne)primernosti za javno rabo je bilo približno uravnoteženo (-51 pri moških in -54 pri ženskah). Zanimivo pa je, da so ženske kljub temu pokazale večje *zanimanje* za tekst s takim načinom izražanja (-8 pri ženskah in -19 pri moških). Če je bila pri moških raven (ne)simpatičnosti in (ne)zanimanja približno enaka (torej -21 in -19), so ženske izrazile večje zanimanje za jezik, katerega govorca so sicer označile kot manj simpatičnega (torej simpatija -29, zanimanje -9). Če potegnemo morda neumestno, a zanimivo vzporednico: tako razmerje so pri analizi odnosa družbenih skupin do tega vulgarnega sociolekta izrazili srednje izobraženi (tam je bila simpatija -45, zanimanje pa nekoliko večje pri -33), pri katerih sociološke raziskave in interpretacije predvidevajo tesnoben odnos do jezika, v primerjavi z višje izobraženimi (simpatija in zanimanje približno izenačena pri -12 in -9), pri katerih je odnos do jezika sproščen. Razlike seveda niso velike in ne kažejo na načelne razlike, morda pa na trend v pristopu k vrednotenju tistega, kar dominantna družbena kultura izključuje, vendarle pa ostaja vznemirljivo.

Pristajanje na konvencionalna vrednotenja se izkaže pravzaprav pri ogledu opisnih oznak vseh sociolektov. Ženske so bile bolj nagnjene k označevanju nekultiviranih prvin kot *vulgarnih*. Tako se je na primer ekscesni govorec zdel vulgaren 27 % žensk in 17 % moških, urbani obrobni govorec pa 54 % žensk in 42 % moških.

4. Primerjava izobrazbenih skupin

Pričakovanja o odnosu družbenih skupin do jezika izhajajo iz tega, kar vemo o njihovih lastnih sociolektih (gl. Skubic, 2004). Zato si bomo v tej primerjavi ogledali skupaj (1) pogled na svet, ki se kaže v specifičnih vrednotenjskih ocenah izobrazbene skupine anketirancev, in (2) vrednotenje sociolektov, ki je teh skupinam predvidoma blizu. Seveda zgolj na podlagi skromnih podatkov o anketirancu ni mogoče presoditi, ali ta dejansko govori oziroma se identificira z določenim sociolektom; lahko pa anketiranca s sorazmerno veliko verjetnostjo postavimo v habitus, kjer je ta sociolekt doma. Prav tako pri taki razvrstitvi analize ne moremo vzpostaviti vseh povezav.

Hiperkorektnega kultiviranega sociolekta, ki naj bi bil po predvidevanjih blizu srednje izobraženi skupini, na primer nismo vključili v anketne vzorce. Ta sociolekt je (posebno v pisni obliki) namreč tako blizu kulturnemu jeziku, ki ga bralci pričakujejo v tiskanih besedilih, da ga anketiranci verjetno niti ne bi zaznali kot jezik, ki zaznamuje socialni status govorca; zato v podpoglavju o srednje izobraženih anketirancih nismo proučili anketnega vrednotenja njihovega sociolekta. Tudi pregled vrednotenja ekscesnega sociolekta tu le provizorično postavljamo v podpoglavje o višje izobraženih anketirancih; ekscesni sociolekt *na splošno* ni tesneje povezan z nobeno posamezno družbeno skupino (kot je lahko povezan *konkretni* ekscesni sociolekt npr. dijakov poklicne šole povezan z nižje izobraženo skupino), saj zaznamuje prav govorce, ki so sklenili jezikovno izstopiti iz ustaljenih jezikovnih hierarhij in se resocializirati v lastni skupini pod lastnimi pogoji. Na omenjenem mestu ta sociolekt obravnavamo le zato, ker izraža jezikovno sproščenost in ekskluzivni (samo)vrednotenjski odnos, ki je blizu semiotičnemu pristopu nadkultiviranega sociolekta. Pravzaprav je sam izraz *nadkultivirani sociolekt* morda problematičen, saj gre dejansko za modifikacijo kultiviranega sociolekta v smeri proti ekscesnemu, za mejni pojav, ki bi ga prav lahko obravnavali tudi kot socialno višjo zvrst ekscesnega sociolekta.

4.1. Nižje izobraženi anketiranci

Če odnos do jezika vzamemo kot strpnost do družbene raznolikosti v jezikovni rabi, lahko nižje izobražene govorce vzamemo kot (1) razmeroma zavedajoče se pomembnosti in identifikacijske vrednosti razlik – izkazali so sorazmerno najizrazitejše indekse bližine pri pričakovanih sociolektih, vendar (2) kljub temu sorazmerno strpne – skupni indeksi všečnosti pri vseh sociolektih so namreč v primerjavi z drugima dvema skupinama **zmerno (ne pretirano) nizki** (ekscensni –14, nadkultivirani –6, ruralni –3, urbani –7).

Nižje izobraženi govorce so po pričakovanjih izrazili največji indeks bližine pri **urbanem obrobem** sociolektu – kar +31, kar je bil v raziskavi najvišji indeks bližine od vseh sociolektov in vseh družbenih skupin. Ta bližina je v navideznem protislovju z nizkim vrednotenjem primernosti za javnost (–37) in celo razmeroma nizko simpatijo (–12), čeprav sta to še vedno najugodnejši vrednotenji med vsemi tremi anketiranimi skupinami. Deloma gre tudi za pojav, ki bi ga William Labov imenoval *jezikovna negotovost* (1978: 124 in dalje), deloma pa gotovo za razkorak med normama (deklariranega) prestiža in (dejanskega) skritega prestiža, ki ga v tovrstni raziskavi pač ni bilo mogoče zajeti. Pri tem pa je posebej opazno dejstvo, da **v nobeni drugi izobrazbeni skupini niso bile razlike med starejšimi in mlajšimi tako izrazite**. Indeks bližine bil namreč pri mlajših govorcih kar +61, pri starejših pa komaj +3, in ta razlika se je ponavljala pri vseh drugih indeksih (indeks simpatije +25 pri mlajših in –49 pri starejših), celo pri negativni sodbi o primernosti za javno rabo (–21 pri mlajših in –53 pri starejših). Generacijski prepad je očitno posebno globok v družbenem sloju, katerega disfemistične obrobne vrednote so pod najtežjih pritiskom dominantne kulture.

Urbanemu sledi **ekscensni** sociolekt z indeksom bližine +15. Glede na drugi dve skupini je izstopajoč podatek, da se je tem govorcem med vsemi sociolekti zdel prav

ekscesni najmanj *simpatičen* (–26, kar je še enkrat slabši rezultat od npr. vulgarnega urbanega). Kaj je tisto, kar razmeroma benigni sleng naredilo tako nesimpatičen celo v primerjavi z vulgarnostjo urbanega obrobnega? Glede na splošna opažanja o življenjskih navadah in okusu družbenih skupin (gl. npr. (1984)) to verjetno kaže na določeno lastnost družbeno nižjih skupin nasploh: te skupine naj bi bile usmerjene izrazito pragmatično in naj ne bi imele posluha za »spakljivost«, kakor je lahko razumljena igriva in ironična drža ekscesnega jezika v razmerju do dominantne kulture. Če ima disfemističnost svojo funkcijo v življenjskih in delovnih praksah, ki so bolj telesne narave, pa je igrivost slenga v nasprotju z »zdravorazumskostjo«, ki se tradicionalno povezuje s pojmom »ljudskega«, kot je bilo to tudi obravnavano v slovenski družbenojezikovni zgodovini. To pa pove nekaj tudi o razmerju ekscesnega do hierarhij v splošni družbeni semiotiki: pojem resocializacije, odločitve za alternativne vrednote, ki je v ozadju nastanka ekscesnega sociolekta, je dejanje individualizacije, izstopa iz jezikovnega okolja, ki se zdi represivno v svoji konvencionalnosti; doživljano je kot subverzivno, zaradi razmeroma nizke družbene moči pripadnikov pa s tem pogosto smešno.³ Ni ne preseneča, da v slovenskem jezikoslovju slengi z izjemo nekaterih člankov Velemirja Gjurina (Gjurin, 1974, Gjurin, 1982) niso bili obravnavani posebno resno ali sploh pozornost. Prav tako pa je tudi tu izrazito opazen generacijski razkol: indeks bližine je namreč pri mlajših govorcih kar +27 (in simpatija –3), pri starejših pa +3 (in simpatija –49).

Razmeroma visoko je pri teh skupini dokaj protislovno uvrščen tudi **nadkultivirani sociolekt** (+12), kar je nenavadno glede na to, da gre za sploh najvišji indeks bližine pri tem sociolektu med vsemi anketiranimi skupinami. Presenetljivo gre tudi tu dober del zasluga za visoko uvrstitev mladim (+24 pri mlajših in +0 pri starejših), in sicer predvsem dekletom (+36 proti +11 pri fantih). Zdi se, da so slabšalnice *zavsvinjanost*, *svinjarija*, *bedak*, *rovte*, ki so v bolj izobraženih skupinah tega vehementnega govorca delali nesimpatičnega, bliže izrazu deklet v niže izobraženi skupini, ki je sicer sorazmerno najbolj nagnjena k necenzuriranemu izražanju (tudi negativnih) čustev, vendar pa se dekletom skrajni vulgarizmi iz urbanega obrobnega sociolekta zdijo preveč stigmatizirajoči. Pri tem so pripravljene celo spregledati nekatere očitne intelektualizme (*razpadajoče beljakovine*).

4.1.1. Ocene ruralnega obrobnega sociolekta

Po pričakovanju je bil ruralni obrobni sociolekt med vsemi skupinami najbliže **niže izobraženim**; vendar pa je tudi pri tem značilen generacijski prepad. Skupni indeks bližine je namreč tudi pri njih precej nizek (+3), kar lahko po eni strani pripišemo izraziti regionalni zaznamovanosti ruralnega sociolekta iz vzorca, kar močno zoži prostor za identifikacijo; po drugi pa je bil indeks bližine mnogo višji pri *starejših* niže izobraženih, (kar +14, pri mlajših pa –8). Tak jezik namreč še vedno izraža obrobni pogled na svet, vendar na način, ki je z dominantnimi normami združljivejši. Ruralni obrobni sociolekt je tako tisti jezik, ki je bil tem anketirancem edini zares blizu; pri

³ Seveda pa to ne pomeni, da ne zna biti tako na novo ustvarjena skupina glede jezikovnega vedenja prav tako represivna do svojih članov – ali pa zaradi preganjavice v svoji samoizločitvi še bolj.

vseh drugih sociolektih je bil njihov indeks bližine blizu ničle (število tistih, ki jim je blizu, je približno enako številu tistim, ki jim je daleč). Ruralnega obrobnega sociolekta pa sicer nobena od anketiranih skupin ni postavila na prvo ali drugo mesto.

Ruralni obrobni sociolekt je bil deležen izrazito specifičnega vrednotenja med vsemi sociolekti. Gre za edini jezik, pri katerem je indeks simpatije pri vseh skupinah anketirancev presegal indeks bližine. Vse skupine anketirancev so njegove govorce konsenzualno ovrednotile kot *zabavne, duhovite* (v povprečno 42 %), med vsemi sociolekti pa so ruralni govorci dobili najvišjo povprečno oceno, da so *razumevajoči* (okoli 20 % vseh anketirancev). Zanimivo je tudi to, da sta ta sociolekt **srednje in nizko izobražena** skupina po primernosti za javno rabo postavljali pred nadkultiviranega (-17 oz. -4 proti -34 oz. -16; pri višje izobraženih nadkultivirani tu vendarle malce vodi), kar je, če malce ugibamo, morda še vedno v skladu s tradicionalnim mitom o »ljudskem jeziku« kot najboljši slovenščini. Med vsemi skupinami anketirancev pa so **visoko izobraženi** govorci daleč najbolj izrazito menili, da so ti govorci *iskreni, odkriti* (61 %), kar kaže na še posebno izrazito idealizacijo ruralne eksistence pri tej skupini (bolj prizemljeni nižje izobraženi anketiranci so se s to oceno strinjali v le 18 %!).

Obenem pa moramo omeniti, da to idilično vrednotenje skriva v sebi tudi veliko mero pokroviteljstva. Prav **visoko izobraženi** anketiranci so imeli te govorce dokaj pogosto za *omejene* (37 %), drugi dve skupini pa v tej oceni nista veliko zaostajali. **Nižje izobraženi** anketiranci so te govorce razmeroma pogosto kar neposredno označili za *neumne* (22 %), v tem mnenju pa so prednjačili mladi fantje (33 %)

4.1.2. Ocene urbanega obrobnega sociolekta

Kot omenjeno, je urbani obrobni sociolekt najizraziteje vzela za svojega **nižje izobražena skupina**, in sicer z najizrazitejšim indeksom bližine nasploh. Tudi sicer je pa je prav ta sociolekt po pričakovanjih pri vseh skupinah vzbujal najskrajnejše odzive.

Srednje izobražena skupina ga je imela za izrazito *vulgarnega* (61 % kar je okoli dvajset odstotkov več kot v drugih dveh skupinah anketirancev); z visoko izobraženo skupino so se strinjali v oznaki govorca kot *omejenega* (44 oz. 48%), pri čemer pa se nižje izobražena skupina ni tako strinjala (le 23%).⁴ Hkrati pa **višje izobražena** skupina imela govorca nadpovprečno pogosto za *iskrenega, odkritega* (42 %, drugi dve skupini okoli 25 %), kar je podobna razlika kot pri oceni ruralnega obrobnega sociolekta: zdi se, da to kaže na določeno mero idealizacije »nepokvarjenosti« nižjih družbenih slojev nasploh pri tej skupini.

Nižje izobražena skupina posebno pogostih opisnih ocen ni prispevala, izpostavimo pa lahko tri odstotkovno razmeroma nizke, a vendarle za to skupino specifične ocene. Kar 16 % teh anketirancev je menilo, da ta govorec *razume svet* (in sicer 22 %

⁴ Omembe vreden podatek je, da je govorce praktično vseh sociolektov v povprečju okoli tretjina anketirancev označevala kot *omejene*. Zanimiva pa so tudi odstopanja od tega pravila, saj se s to oceno npr. pri nadkultiviranem precej manj strinjajo le visoko izobraženi, pri urbanem obrobne pa le nižje izobraženi.

mladih fantov – sicer pa le okoli 5 % v drugih dveh skupinah), 13 %, da je *razumevajoč* (19 % mladih fantov; niti en anketiranec v drugih skupinah) in 17%, da je *zabaven, duhovit* (37 % mladih fantov; le 11 oz. 5 % pri visoko oziroma srednje izobraženi skupini).

4.2. Više izobraženi anketiranci

Visoko izobražena skupina je med vsemi skupinami anketirancev prispevala **najvišje** indekse všečnosti vseh sociolektov (E -5, M +3, S +8), le urbanega so ovrednotili nekoliko nižje kot nižje izobraženi (-16). To kaže na razmeroma **visoko jezikovno toleranco** tudi v primerih, kadar jim posamezni jezik sicer ni blizu.

Tej skupini je izrazito najbližje **ekscenčni sociolekt** (+20, pri mladih celo +29), ki so mi od vseh anketiranih skupin pripisali tudi opazno najvišjo (čeprav še vedno negativno) simpatijo: -8. Med vsemi anketiranci so takega govorca izstopajoče označevali kot *iskrenega, odkritega* (45) in *robatega, neposrednega* (50), čeprav se jim je zdel – zanimivo, podobno kot nižje izobraženim – razmeroma *omejen* (40). Pri nobenem drugem sociolektu z indeksom bližine niso presegli +10; na drugem mestu je nadkultivirani sociolekt (+6), ki so mu tudi edini pripisali pozitivno primernost za javno rabo (+5).

4.2.1. Ocene nadkultiviranega sociolekta

Kot omenjeno, je med vsemi anketiranimi skupinami najvišji indeks bližine pri nadkultiviranem sociolektu izrazila **nižje izobražena** skupina (+12), čeprav ga je med vsemi sociolekti postavila šele na tretje mesto. Nobena skupina ga ni postavila na prvo mesto; na drugem mestu je pri visoko izobraženih, a z nizkim indeksom bližine (+6).

Oznake tega jezika so bile razmeroma diferencirane po skupinah anketirancev. **Srednje izobraženim** so se zdeli govorci izrazito nesimpatični (-31), ta skupina pa izstopa tudi po oznakah govorcev kot *omejenih* (32 %, tudi nižje izobraženi 25 %, le višje izobraženi se s tem ne strinjajo) in *puščobnih* (30 %, v tem pa so se z njimi strinjali višje izobraženi: 24 %). Srednje izobraženi skupini se je ta jezik zdel tudi neprimeren za javno rabo (-34). **Nižje izobraženi** anketiranci so take govorce nadpovprečno pogosto označili kot *domišljave* (25 %), tudi njim pa se je tak jezik zdel manj primeren za javno rabo (-16), medtem ko se je višje izobraženim, kot omenjeno, zdel povsem primeren. Govorce so pozitivno vrednotili predvsem **višje izobraženi** anketiranci: domnevno *razumejo svet* (32; drugi dve skupini sta se s to oceno strinjali pol manj, kljub temu pa imajo govorci po tem parametru najvišjo oceno med vsemi sociolekti) in so *iskreni, odkriti* (42; tu se z njimi deloma strinjajo nižje izobraženi: 32, srednje izobraženi pa ne).

4.2.2. Ocene ekscenčnega sociolekta

Ekscenčni sociolekt je bil najbližje **visoko izobraženim** (+20) in razmeroma blizu **nižje izobraženim** (+15), pri obeh skupinah predvsem mladim (+29 oz. +27). Zanimivo pa je, da ni bil blizu srednje izobraženim mladim (komaj +9!).

Govorec ni bil nobeni skupini pretežno simpatičen, razmeroma najbolj **visoko izobraženi** (a le -8), ki so mu nadpovprečno pogosto pripisovali nekatere pozitivne lastnosti: (*iskren, odkrit* 45 %, drugi skupini le 29 %; *robot, neposreden* 50 %). Konsenzualno mu je bila pripisana *omejenost* (okoli 38 %); nadpovprečno pogosto pa so ga **srednje izobraženi** označili kot *vulgarnega* (34 %, še enkrat pogosteje od drugih skupin). **Niže izobraženim** se je v enaki meri kot višje izobraženim zdel govorec zmerno *zabaven, duhovit* (22 %), po čemer je na drugem mestu med sociolekti.

4.3. Srednje izobraženi anketiranci

Skupni indeksi vrednotenja vseh sociolektov so pri srednje izobraženi skupini **izredno nizki** (ekscesni -23, nadkultivirani -29, urbani obrobni -38, celo ruralni obrobni -9). Pri skoraj vseh sociolektih izrazito prednjačijo z oznako *vulgaren* (gl. zgoraj) Preseneča zelo nizko vrednotenje nadkultiviranega po vseh parametrih, saj se jim zdi celo bolj nesimpatičen in nezanimiv kot ekscesni: kot smo navedli zgoraj, so takega govorca nadpovprečno pogosto označevali kot *omejenega* in *puščobnega*. Prav tako pa ta skupina izstopa po nepričakovano nizkem vrednotenju ruralnega sociolekta – kljub zmerni (a do vseh najnižji: le +12) simpatiji je primernost za javno rabo ocenjena s kar -17 (pri mladih kar -46!), čeprav to vrednotenje ni utemeljeno s posebno izstopajočimi opisnimi oznakami.

Ti anketiranci niso ob **nobenem sociolektu**, zajetem v anketi, pokazali indeksa bližine, ki bi bil višji od +10. Na prvem mestu je sicer ekscesni sociolekt (+7, pri mladih +9), čeprav to bližino spremlja daleč najnižje vrednotenje tega istega sociolekta po vseh parametrih od vseh anketiranih skupin; pri nobenem drugem sociolektu indeks bližine sploh ni bil pozitiven.

Tak odnos do jezika pri tej skupini učinkovito ponazarja poteze, ki ji o tej družbeni skupini predpostavlja Pierre Bourdieu v svoji knjigi o družbeni kritiki okusa (1984) in ki sem jih na osnovi njegovih analiz v svojem članku o sociolektih predpostavil tudi sam (Skubic, 2004). Čeprav se bližina kulturnemu jeziku stereotipno pogosto pripisuje predvsem izobraženim, je že več sociolingvističnih raziskav (in po mojem mnenju tudi ta) pokazalo, da v vsakdanjem življenju to ni vedno tako. Medtem ko je za dejansko statusno višje skupine značilen dokaj sproščen odnos do jezika, zavračanje konvencionalnega ekskluzivizma in celo nagibanje k ekscentričnosti (saj simbolnega jezikovnega potrjevanja »ne potrebujejo«), jezikovna negotovost sili skupine, ki se imajo za statusno bolj ogrožene in so željne distanciranja od nižjih oziroma manj kulturnih od sebe, v hiperkorektnost, togost, odklonilnost do drugačnosti.

5. Priloga: Anketni vzorci sociolektov

Ekscesni sociolekt

Mislim, mimoidoči je bil dobesedno tepec na celi črti. Takšne tipe sovražim že od malih nog, res. Gledal sem za njim in kar na bruhanje mi je šlo. Nisem vedel, kaj storiti, pa sem se počasi podal za njim. Brez vsakih nakan, da smo si na jasnem. Imela sva pač isto pot. Capljaj sem tam ob tisti reki in se oziral za staro hišo, katere stopnice vodijo v reko. Stari mlin. Nekje sem slišal, pa ne bi potem, kje, da so v neki davni avstrijski in ogrski deželi zmleli tam na tone in tone žita, ki so ga nato zmletega prevažali po reki na nekakšnih prekletih flosih. Da so se ti modeli, ki so prevažali moko, imeli nadvse kul in to in da so bili pravi, khm, khm, porivači in da so imeli v vsakem mestu, kjer so seveda lahko privežali svoj flos, po eno ljubico. Da so nosili domov muziko, kot so tedaj pravili spolni boleznin in to. Za vola ubit.

Dušan Čater, *Patosi*

Nadkultivirani sociolekt

»Situacija je kar normalna...«

»Toliko normalna, da človeku ni treba stopati čez ljudi, prtljago, da še ne smrdi po hodnikih po česnu in čebuli, ovčetini in kozletini mogoče, da ni do konca zasvinjano in da se ne kadi in ne pije. Lahko si samo želimo, da ne bo hitrih racij in pregledov policije in carine, da si še ni nabral več kot tristo minut zamude, ne glede na to, v katero smer pelje. To zate pomeni, da so cariniki in policisti za silo normalni, četudi, tako kot potniki, malo smrdijo po česnu, čebuli in žganju, po težkem tobaku, po kislem in postanem, po razpadajočih beljakovinah... to je zate še normalno, ne? Ta tvoja večna težnja, da bi se približal dnu, da bi se dotaknil čim večje svinjarije... Ko je doseženo to, takrat si srečen – in vrh tvoje sreče je, če najdeš bedaka, da posluša tvoje predavanje o zgodovini železnice... kakor da se danes peljem prvič, kakor da grem prvič tja proti tistim rovtam...«

Malo se je presedel, kdo se pa ne bi. Ne more ji uiti, ker je kriv. Kriv je za ta vlak in verjetno še za vse ostalo.

Dušan Merc, *Sarkofag*

Ruralni obrobni sociolekt

Ivanka, gremo na Luno! reče.
 Kdaj? rečem mama.
 Drugi mesec. Piše na giornali! Sputnik je že prout!
 Ma ja?!
 Ja. Piše, da so ga prav čentrirali na Luno!
 Kako?
 Ne znam. Čentriran je, da pride na Luno! Bojo pokazali na televižjoni!
 A ja?
 Ja. Vi nimaste televižjona?
 Ne.
 Bem, ma uni bojo šli prav taku na Luno, znaste?
 O, znam, znam, reče mama in mu natoči kozarček.
 Odprl bo usta. Z mamu ga bova gledali. Potem bo zaprl usta in se bo smejal in bo šel in bo na vratih še kaj rekel. Reče. Zdaj.
 Bem, Ivanka, če nimaste televižjona, lahko prideste h meni na dum. Sem stavu anteno na streho. Je treba antena, da prime bulše. Luna je djelč! [...]
 Sem kupla televižjon, ma Giacomino ga ne mara, reče Josipina.
 Zakaj?
 Pravi, da sem malo štupida, in če bomo imeli televižjon, da bom še bolj štupida.
 Giacomio ne zastopi, reče tata. Mi bomo kupli televižjon, ki se kliče Telefunken. Boš pršla sem, da boš gledala naš televižjon.

Branko Sosič, *Balerina, balerina*

Urbani obrobni sociolekt

Rekla je: »Ti pa najbrž nisi doživel veliko lepega v življenju.«
 To je rekla sočutno. Najbrž je mislila, da sem potreben tolažbe. Pa saj ne rečem. Potreba je bila res velika.
 »Ja, pizda,« sem rekel, »res nisem. Ljudje govorijo o ljubezni, o sreči, o ne vem čem, meni pa vse to nič ne pomeni.«
 »Oh ne, tega ti pa ne verjamem,« je rekla Mojca. »Kaj pa tvoja družina?«
 »Kakšna družina? Tisti zajebani folk?«
 Zasmejala se je: »Ah, daj no. A nisi bil poročen? A nimaš otrok?«
 Verjetno je Dorček povedal, kolikor je vedel.
 »Saj to ti govorim,« sem rekel. »Folk je zajeban.«
 »Kaj pa počne?«
 »Kurc, nič ne počne. Le tistega ni, kar bi jaz rad.«
 »Kaj bi pa ti rad?«
 Kurc, kaj bi rad. To me je vprašala že mami na balkonu. Kaj bi rad. Če bi že moral kaj reči, bi rekel, da nimam nobene prihodnosti. Da ne vidim stvari, ki bi bile vredne truda, jebiga.
 Prevalil sem se na bok. Mojca je vzela roko k sebi, jaz pa sem ji dal svojo na stegno. Kar tja blizu, jebiga. Rekel sem:
 »Veš kaj. Nekaj bi pa res rad.«

Tone Hočevvar, *Porkasvet*

LITERATURA

- BOURDIEU, P., 1984: *Distincion. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge/Kegan Paul.
- BOURDIEU, P., 1986: »The Forms of Capital«. V: Richardson, J. G. (ur.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- BOURDIEU, P., 2002: *Praktični čut*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- GJURIN, V., 1974: »Interesne govorice sleng, žargon, argo«. *Slavistična revija* 22/1.
- GJURIN, V., 1982: »Slovenski slengovski frazeologemi kot besedne igre«. V: Károly, G. (ur.), *Nemzetközi szlavisztikai napok*. Szombathely: Berzsenyi Daniel Tanárképző Főiskola.
- LABOV, W., 1978: *Sociolinguistic Patterns*. Blackwell: Oxford.
- SKUBIC, ANDREJ E., 2004: »Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces«. Erika Kržišnik (ur.): *Obdobja 22: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, ZI FF.
- TRUDGILL, P., 1975: »Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich«. V: Thorne, B., Henley, N. (ur.): *Language and Sex. Difference and Dominance*. Rowley: Newbury.
- WODAK, R., BENKE, G., 1997: »Gender as a Sociolinguistic Variable: New Perspectives in Variation Studies«. V: Coulmas, F. (ur.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford/Malden: Blackwell.

SUMMARY

A research survey was conducted of responses to four samples of sociolects by 238 male and female speakers of Slovenian of different levels of education and ages. Through statistical analysis we examined the differences in their evaluations of language in relation to their level of education, age and sex. The survey showed that younger Slovenian speakers were considerably more tolerant of sociolects that deviated from the norms of the dominant culture. The level of identification with vulgar speech was especially pronounced among younger respondents from the lower education group, while there was an exceptionally pronounced difference between younger and older speakers in this education group when it came to an evaluation of slang (a similar difference was determined between men and women). The most interesting results were obtained from a comparison between respondents according to their social group. The respondents with a medium level of education (secondary and further education) demonstrated a considerably greater level of intolerance towards forms they assessed as vulgar (low colloquial urban speech), dialect (rural) and slang (excessive language) than the other two groups. Respondents with a lower level of education (primary or secondary vocational school) expressed considerable identification with marginal forms, while those with a higher level of education (university) showed less identification, but a great deal of tolerance.